

Dijstelbloem, H. (2016). *Het huis van Argus. De wakende blik van de democratie*. Amsterdam: Boom

Rob Devos*¹

Pierre Rosanvallon (2006) onderscheidt in *La contre-démocratie* twee soorten strategieën die tegemoet willen komen aan de hoe langer hoe meer prangende problemen met betrekking tot de parlementaire democratie. De eerste strategie probeert de tekorten van de representatie te ondervangen, bijvoorbeeld door vaker verkiezingen te organiseren, mechanismes van directe vertegenwoordiging te ontwikkelen en de communicatie tussen burgers en verkozenen te intensifiëren. De tweede omvat een resem aan praktijken en tegenkrachten, maar ook instellingen om het democratische wantrouwen vorm te geven. Het publiek fungeert in dat laatste geval als waakhond, als vetostemmer en als rechter. Rosanvallon bestempelt deze tweede piste als ‘de tegendemocratie’.

Het werk van Rosanvallon is een belangrijke inspiratiebron voor Huub Dijstelbloem. De eerste strategie, die de electorale, representatieve democratie wil verbeteren, noemt hij de “vocale benadering”. Daarin staat de stem van de burger (als *vote* en *voice*) centraal in de besluitvorming. Zij heeft tot nu de meeste aandacht gekregen in de politieke theorie. Jürgen Habermas is de bekendste hedendaagse vertegenwoordiger ervan. Stefan Rummens (2016) bevindt zich met het recente *Wat een theater! Politiek in tijden van populisme en technocratie* op dezelfde lijn. Zijn geanimeerde discussie met David Van Reybrouck (2016), *Tegen verkiezingen*, is een debat binnen deze vocale benadering.

De tweede strategie, die het politieke beleid permanent wil controleren, noemt Dijstelbloem, in het spoor van Jeffrey Green (2011), de “oculaire benadering”. *Het huis van Argus* gaat over dit waakzame en wakende oog in de democratie. Argus is de mythologische figuur die Zeus bij diens escapades in het oog moest houden. Hij werd gedood, maar zijn ogen leven verder op de veren van de immer waakzame pauw.

De oculaire benadering lijkt op het eerste gezicht een zwaktebod. Als gevolg van de toegenomen controle op gedragingen en bewegingen (een ‘versmolten’ staatsmacht, want de controle wordt niet langer alleen verricht door de bestuurlijke politie, *i.e.* de publiekrechtelijke overheden belast met het handhaven van de openbare orde: rust, veiligheid en gezondheid, maar ten dele ook uitbesteed aan private bedrijven en bemiddeld door architectuur, technologie en informatica) is de democratische speelruimte gekrompen. Het ultieme redmiddel waarover burgers derhalve beschikken om

* rob.devos@kuleuven.be

¹ Emeritus Hoger Instituut voor Wijsbegeerte, KU Leuven

burgerschap uit te oefenen is hun *waakzaamheid*. Niettemin geeft de auteur aan de oculaire strategie veel krediet. Hij noemt ze ‘een schitterend ongeluk’. Inderdaad, ze is een noodzakelijk kwaad, ze maakt maximaal gebruik van de geminimaliseerde democratische ruimte. Maar die controle heeft meer te bieden: ze is de emancipatie van het oog. Immanuel Kant heeft de Verlichting *vocaal* gedefinieerd: als het uittreden van de mens uit zijn zelfverschuldigde onmondigheid. Men kan emancipatie echter ook *visueel* begrijpen: als een beweging waarin het zichtbare in perspectief gezet en het onzichtbare getoond wordt. In plaats van mondigheid betekent emancipatie in dat geval een manifestering van zichtbaarheid. Kijken is geen passief registreren, maar wordt actief observeren. Zien onderstelt handelen: een perspectief *openen*.

Dijstelbloem karakteriseert dit perspectief als (1) immanentie, (2) sociaaltechnisch design en (3) verbeelding. (1) De moderne democratie mist een transcendente legitimatie. Immanentie impliceert dat er geen absoluut gezichtspunt is, geen *view from nowhere* van waaruit de maatschappij in kaart gebracht kan worden. Elke observator van de macht is geïmpliceerd in het netwerk van de macht. Concepten maken deel uit van de werkelijkheid die ze proberen te capteren. Immanentie leidt tot een veelheid aan visies en standpunten, die hun betekenis niet halen uit hun fundament, maar uit hun onderlinge krachtenspel. In plaats van transcendentale legitimatie komt immanente beschrijving. Kritiek onderstelt geen externe positie, maar ontstaat wanneer er institutionele en situationele fricties optreden. (2) Henk Oosterling parafraseert Heideggers begrip ‘*Gestell*’ als volgt: “*Dasein is design*”. Mensen vormen collectiviteiten onderling, maar ook met artefacten en medianetwerken. Dijstelbloem weet zich geïnspireerd door Bruno Latour en Peter Sloterdijk. Latour (2005) toont de verstrengeling van de politiek met de ruimtelijke omgeving, en maakt het mogelijk de geografische distributie van de macht via netwerken te volgen. Sloterdijk (2004) definieert politiek als de geformaliseerde strijd om de toegang tot ‘comfortkansen’. Van vraagstukken over de verdeling van goederen moeten we overstappen naar vraagstukken over de verdeling van risico’s. (3) Dijstelbloem benadrukt vooral de creativiteit en inventiviteit van burgers die de macht controleren. Representatie is geen afbeelding van de werkelijkheid maar verbeelding door zelfrepresentatie. In de optiek van Jacques Rancière (2000) is het oculaire model wellicht zelfs fundamenteler dan het vocale, dat onvoldoende oog heeft voor het proces van insluiting en uitsluiting dat politiek is. Vooraleer problemen ter sprake kunnen komen (de politiek), is er het hele spel van zichtbaar en onzichtbaar maken (de politiek). De kritische observator creëert ruimte voor ‘het deel dat geen deel heeft’. Elke situatie kan van binnenuit opengebroken worden en gereconfigureerd worden in een ander perceptie- en betekenisregime. Scènes van dissensus kunnen overal en altijd opduiken.

Interessant is hoe de auteur zijn abstracte, epistemologische en ontologische beschouwingen concreet maakt. Zoals Foucault de gevangenis zag als diagram van de disciplinaire maatschappij, zo staat de luchthaven model voor de controlemaatschappij. (Dijstelbloem verwijst naar *Différence et répétition*, maar niet naar Deleuzes (1990, p. 240-247) belangrijke tekst over de mutatie van discipline naar controle.) De luchthaven omvat een uitgebreide configuratie aan publiek-private samenwerkingsverbanden,

gekoppeld aan allerlei technologie, design en informatiesystemen: ‘*extrastate craft*’, hoger al genoemd. De mobiliteit wordt beheerst door een opdeling te maken. Enerzijds de ‘kinetische elite’: de burger, of liever de passagier die vlot, comfortabel en veilig door ‘het fysieke internet’ moet kunnen bewegen en consumeren (de luchthaven als *shopping mall*). Anderzijds de ‘ongewenste vreemdeling’: hij wordt als ‘illegaal’ bestempeld en klinisch afgevoerd naar een detentiecentrum in afwachting van zijn uitwijzing. “Het beleid dat in de technologische structuren van de luchthaven is ingebakken, is gericht op de creatie van een non-publiek van migranten, vluchtelingen en ongewenste reizigers die strikt gescheiden worden van het reguliere grensverkeer.” (p. 123)

Hoe een oculaire tegenmacht ontwikkelen? Dijstelbloem laat de detective model staan voor het kritische oog van de burger: niet zozeer de speurende blik van Sherlock Holmes, die de bestaande structuren bevestigt, of de morele lenigheid van Philip Marlowe, de *hard boiled* ontmaskeraar, maar de postmoderne Daniel Quinn. De detective moet vandaag, zoals de nietzscheaanse waarheidszoeker, een perspectief bevechten. Hij richt zijn achterdochtige blik op de wereld, maar uiteindelijk ook op zichzelf. Er is een netwerk, zonder crimineel meesterbrein, zonder spin in het web. Paul Auster laat in *City of Glass* zien dat zich oriënteren in de werkelijkheid een bepaalde herordening onderstelt. Niet alleen de detective, uiteindelijk ook de lezer zelf wordt er onderdeel van. Dijstelbloem noemt die houding ‘*reconstructie*’. Ze onderstelt affectieve betrokkenheid en leidt tot hoop. “Het oog als detective reconstrueert zichzelf om de weg voor de toekomst begaanbaar te maken. Het is betrokken en soms manipulatief, altijd wantrouwig maar niet wars van hoop. Het dwingt af dat zaken zichtbaar worden, niet door analyse of ontmaskering, maar door de werkelijkheid te herordenen, zodanig dat de manoeuvreerruimte voor het waakzame oog wordt vergroot.” (p. 170) Dijstelbloem illustreert die strategie van contravisualisatie en contra-informatie met de vele soorten waakzame blikken die gericht zijn op de grensbewaking, vanuit het perspectief van de vluchtelingen op en rond de Middellandse Zee, zoals *State Watch*, *United Against Racism* of de *Angry Maps*, die Philippe Rekacewicz publiceert o.m. in *Le Monde*.

Dijstelbloem biedt in *Het huis van Argus* een verfrissende kijk op controle en kritiek, op ‘digitale burgerlijke ongehoorzaamheid’ in de democratie. Alleen valt te vrezen dat de strategie van contravisualisatie evenveel, zo niet meer kennis en vaardigheden, technologische en digitale tools vergt als de klassieke deliberatie- en beslissingsprocedures. De overheid voert geen beleid dat *countervailing power* faciliteert (van der Borg, 2016, p. 191-199). Wat met de niet-gevormde burger? Hij keert de macht zijn rug toe.

Bibliografie

Deleuze, G. (1990). *Post-scriptum sur les sociétés de controle*, in *Pourparlers*. Paris: Minuit, p. 240-247.

- Green, J. E. (2011). *The Eyes of the people. Democracy in an age of spectatorship*. Oxford: Oxford University Press.
- Latour, B. (2005). *Politics of nature. How to bring sciences into democracy*. Cambridge: Harvard University Press.
- Rosanvallon, P. (2006). *La contre-démocratie. La politique à l'âge de la défiance*. Paris: Seuil.
- Rummens, S. (2016). *Wat een theater! Politiek in tijden van populisme en technocratie*. Kalmt-hout: Pelckmans Pro.
- Rancière, J. (2000). *Le partage du sensible, Esthétique et politique*. Paris: La Fabrique.
- Sloterdijk, P. (2004). *Sphären*. Band 1: *Blasen*; Band 2: *Globen*; Band 3: *Schäume*. Frankfurt: Suhrkamp.
- van der Borg, A. (2016). *Afbouw van countervailing power*, in *De sociale interventiestaat. De fabel van de neoliberale participatiesamenleving ontrafeld*. Apeldoorn/Antwerpen: Garant.
- Van Reybrouck, D. (2016). *Tegen verkiezingen*. Amsterdam: De Bezige Bij [geactualiseerde uitgave].